

VERISSIMUS

DONALD J. ROBERTSON

VERISSIMUS

MARCUS AURELIUS,
ÎMPĂRATUL STOIC

ILUSTRĂȚII DE ZÉ NUNO FRAGA

TRADUCERE DE RADU GĂRMACEA

HUMANITAS

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

Redactor: Filotheia Bogoiu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu,
Ioana Nedelcu

Tipărit la Bookart Printing

VERISSIMUS Text Copyright © 2022 by Donald J. Robertson
Published by arrangement with St. Martin's Publishing Group.
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2026, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Robertson, Donald J.
Marcus Aurelius, împăratul stoic: Verissimus /
Donald J. Robertson; il. de Zé Nuno Fraga;
trad. din engleză de Radu Gârmacea. –
București: Humanitas, 2026
ISBN 978-973-50-9225-2
I. Fraga, Zé Nuno (il.)
II. Gârmacea, Radu (trad.)
929
741.5

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Lui Poppy, filozofiei și imaginației

PREFAȚĂ

Bine ați venit în lumea lui Marcus Aurelius, împărat roman din secolul II și deopotrivă filozof stoic!

Cartea pe care o aveți acum în față este rezultatul a aproape 25 de ani de cercetări. Pe când scriam la o altă carte, *Cum să gândești ca un împărat roman*, a luat legătura cu mine un tânăr ilustrator portughez, Zé Nuno Fraga, și mi-a arătat splendidele ilustrații pe care le făcuse pentru o piesă de Aristofan. Am început atunci să facem diverse experimente în ideea de a ilustra viața și gândirea lui Marcus Aurelius, și până la urmă ne-am înhămat la un roman grafic pentru St. Martin's Press, care a primit titlul *Verissimus*.

Am verificat acuratețea conținutului filozofic și istoric al acestei cărți cu cea mai mare minuțiozitate, am fost și în magnificul parc arheologic de la Carnuntum, am discutat și cu specialiști de seamă. Vreau să aduc mulțumiri și „focus grupului“ de entuziaști ai filozofiei, ai benzii desenate și ai istoriei Romei pentru opiniile extrem de valoroase pe marginea primelor schițe. Veți citi o poveste cu adevărat epică, într-un stil cinematografic alert. Îl veți cunoaște pe Marcus Aurelius și ca filozof, și ca om de stat, și ca *imperator*, comandant suprem al legiunilor romane. Desigur, nu am putut acoperi în amănunt întreaga viață și gândire stoică a împăratului. A trebuit să selectăm o serie de idei și de evenimente.

Cartea de față nu se pretinde o introducere în filozofia stoică. Acest scop cred că l-am atins destul de bine în *Cum să gândești ca un împărat roman* și în *Stoicismul și arta de a trăi fericit*. Am vrut să facem cu totul altceva aici, și anume să prezentăm preceptele filozofice și tehnicile psihologice ale lui Marcus Aurelius în mod concret, în contextul evenimentelor reale ale vieții sale. Arătăm aici cum gândirea stoică i-a influențat anumite decizii pe care le-a luat ca împărat și cum l-a ajutat să facă față provocărilor cu care a avut de-a face în viață – mai ales mâniei și dorinței de răzbunare. La finalul cărții veți găsi un appendice care rezumă principalele tehnici psihologice pe care le folosea Marcus Aurelius – și pe care le folosesc și azi mulți adepți ai gândirii stoice – pentru a-și controla furia.

Presupun că unii cititori nu au o imagine clară a cât anume știm azi despre viața lui Marcus Aurelius. Principalele izvoare sunt *Istoria romană* a lui Cassius Dio, istoria lui Herodian și *Historia Augusta*.

Avem, de asemenea, multe alte surse textuale antice de mai mică întindere, avem chiar și citate din rescripte (răspunsuri) ale împăratului păstrate în arhivele legislative romane, precum și surse arheologice, monumente, numismatică etc. Desigur, ar fi imposibil de reconstituit întocmai istoria lui Marcus Aurelius. Așa cum este și firesc, în surse există lacune, ambiguități și contradicții.

Noi am încercat să fim cât mai fideli posibil izvoarelor istorice și în același timp să-l antrenăm pe cititor într-o poveste cât se poate de interesantă, iar cu acest prilej să îi expunem și lecțiile importante ale stoicismului. Acolo unde informația din surse e nesigură sau contradictorie, am prezentat-o fie în planșe cu o altă formă grafică, arătând astfel că este vorba de imaginația personajului, fie pur și simplu ca bârfă sau zvon, pentru a-i pune și mai limpede sub semnul îndoielii credibilitatea. Puteți consulta și precizările din postfață, unde explicăm de ce am luat anumite decizii în unele probleme istorice controversate. Noi sperăm că nu veți citi această carte ca pe o biografie convențională sau ca pe un manual de filozofie, ci ca pe o povestire pasionantă despre aventura filozofică, psihologică și spirituală a unui mare om.

Mai presus de orice, am scris această carte cu gândul de a fi de ajutor. Aș vrea ca povestea lui Marcus Aurelius să le arate calea filozofiei lui celor care află despre ea pentru prima dată. Pe de altă parte, aș vrea să le propun celor familiarizați cu stoicismul o perspectivă nouă asupra celor mai importante învățături și practici ale acestei gândiri. Sper să vă stârnească curiozitatea de a afla mai multe despre viața lui Marcus Aurelius și despre filozofia stoică – poate să vă îndemne să citiți *Gânduri către sine însuși*, dacă nu ați făcut-o până acum. Poate că unii dintre voi se vor regăsi în remarcabila poveste a frământărilor launtrice ale lui Marcus Aurelius. Și poate chiar vă va ajuta să vă eliberați din capcana furiei și a celorlalte sentimente toxice împotriva cărora lupta filozofia stoică.

Donald J. Robertson
Atena

SAPIENTIA

TEMPERANTIA

IVSTITIA

FORTITUDO

COLCHIS

IBERIA

ARMENIA

PARTHIA

CTESIPHON
SELEUCIA
BABYLON

PONTUS EUXINUS

MOESIA
INFERIOR

MOESIA
SUPERIOR

DAZIA

SARMATAE

MARCOMANNI

LANGOBARDI

CHATTI

QUADI

CARNUNTUM

AQUINCUM

THRACIA

ASIA

BITHYNIA ET
PONTUS

CAPPADOCIA

ANTIOCHIA

SYRIA

GALATIA

CILICIA

LYGIA ET
PAMPHYLIA

SYRIA
PALAESTINA

ARABIA

ALEXANDRIA

EGYPTUS

CYRENAICA

MACEDONIA

EPHESUS

ATHENAE

ACHAEA

PIRUS

ROMA

ITALIA

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

LUSTANIA

HISPANIA
TARRACONENSIS

ALPES

RAETIA

NORICUM

VIINDOBONA

PANONIA
SUPERIOR

PANONIA
INFERIOR

DUUMATA

SIRMIDI

GERMANIA
INFER.

GERMANIA
SUPER.

BELGICA

LUGDUNENSIS

AQUITANIA

NARBONENSIS

AFRICA

MAURETANIA
CAESARIENSIS

MAURETANIA
TINGITANA

BAETICA

REPERE ALE DOMNIEI LUI MARCUS AURELIUS

Marcus s-a născut la Roma; și-a petrecut cea mai mare parte a tinereții în capitala imperiului sau vizitând orașe și orașele din împrejurimi.

În timpul războiului cu părții, fratele său, Lucius Verus, și-a stabilit baza în capitala provinciei romane Syria – la Antiohia, aproape de Antakya, în Turcia de astăzi.

Carnuntum, capitala provinciei romane Pannonia Superior, se afla pe Dunăre, lângă Viena de azi. A fost locul unui important castru legionar în timpul Războaielor Marcomanice. Aici a stat Marcus Aurelius mult timp și tot aici a scris o parte din *Gânduri către sine însuși*.

Alexandria, capitala Egiptului roman, a fost baza campaniei conduse de Avidius Cassius împotriva păstorilor nomazi.

În timpul războiului civil, provincia Cappadocia, din nord-estul Anatoliei – în Turcia de azi –, a fost ultimul bastion al celor care-l sprijineau pe Marcus Aurelius.

Marcus Aurelius a murit la Vindobona, în Pannonia – Viena de azi.

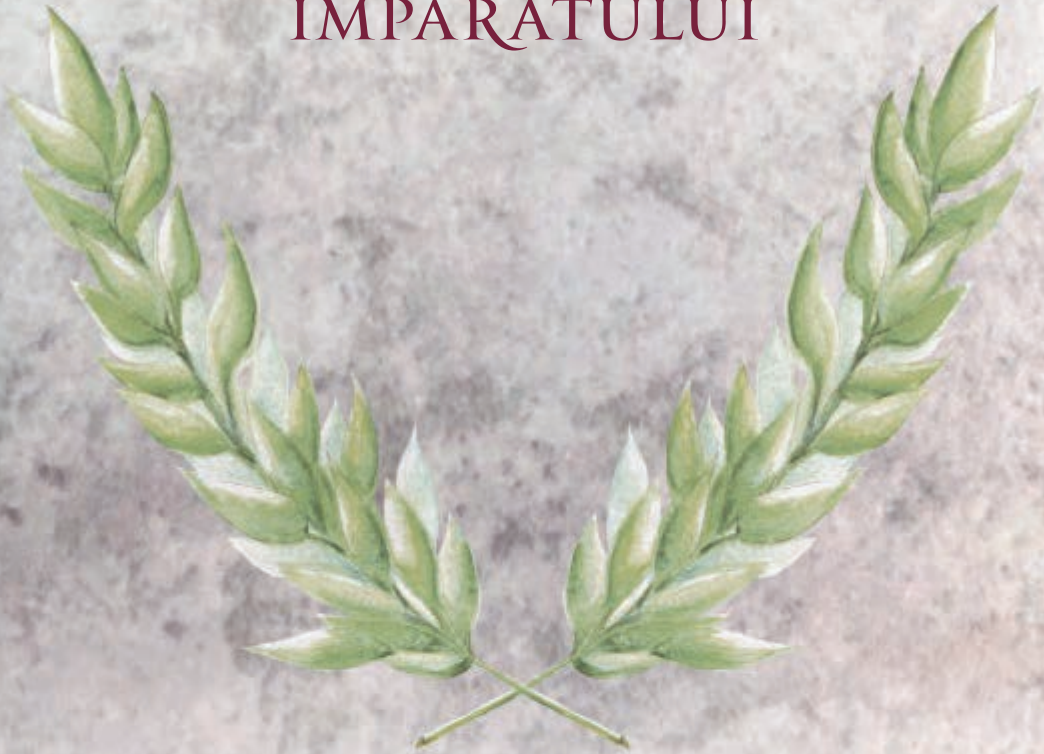
CUPRINS

	PREFAȚĂ	vi
	REPERE ALE DOMNIEI LUI MARCUS AURELIUS	ix
I	MOARTEA ÎMPĂRATULUI	I
II	COPILUL CEL MAI SINCER	9
III	DASCĂLUL STOIC	27
IV	ÎMPĂRĂTEASA FAUSTINA	45
V	LEGATUS LEGIONIS	65
VI	RĂZBOIUL CU PARȚII	81
VII	TEMPLUL LUI APOLLO	99
VIII	EPIDEMIA ANTONINĂ	123
IX	RĂZBOIUL MARCOMANIC	139
X	RĂZBOIUL NEAMURILOR	161
XI	REVOLTA DIN EGIPT	179
XII	RĂZBOIUL CU SARMAȚII	193
XIII	RĂZBOIUL CIVIL	211
XIV	PRIVIND DE SUS	239
	APPENDIX	250
	POSTFAȚĂ	253
	MULȚUMIRI	256

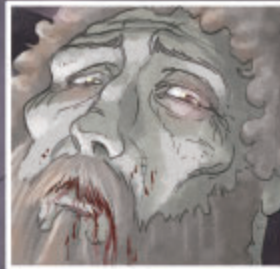

MOARTEA ÎMPĂRĂTULUI

*Nu peste mult timp vei fi cenușă
sau oase, și apoi doar un nume,
ori nici măcar un nume.*

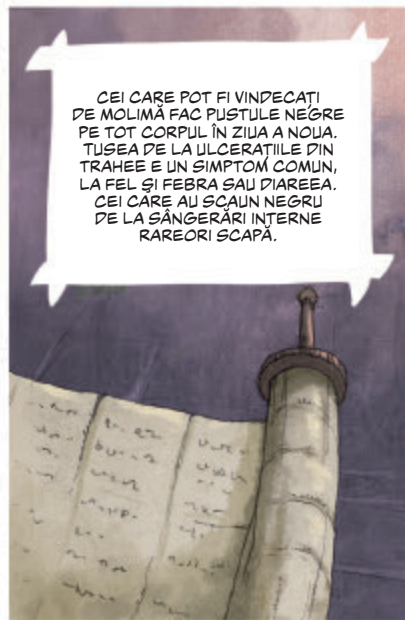
SUNTEM ÎN ANUL 180 E.N.
ÎMPĂRĂTUL MARCUS AURELIUS ZACE RĂPUS DE MOLIMĂ PE PATUL SĂU
DE MOARTE, ÎN TABĂRĂ LA VINDOBONA, ÎN PROVINCIA PANNONIA.

MOARTEA, DACĂ GÂNDEȘTI RATIONAL,
ESTE DOAR UNUL DIN PROCESELE
NATURII... IAR ACELA PE CARE NATURA-L
ÎNSPĂIMĂNTĂ NU-I CU NIMICA MAI PRESUS
DE UN COPIL...

CÂT
MAI AM,
GALENUS?

CEI CARE POT FI VINDECAȚI
DE MOLIMĂ FAC PUSTULE NEGRE
PE TOT CORPUL ÎN ZIUA A NOUA.
TUȘEA DE LA ULCERAȚIILE DIN
TRAHEE E UN SIMPTOM COMUN,
LA FEL ȘI FEBRA SAU DIAREEA.
CEI CARE AU ȘCAUN NEGRU
DE LA SÂNGERĂRI INTERNE
RAREORI SCAPĂ.

TUȘEA E TOT MAI REA,
DOMINE CAESAR... ȚI-AȘ
PUTEA UȘURA DURERILE
CU MAI MULT SUC DE
MAC...

NU...
DOCTORIA
ÎMI AMORTEȘTE
MINTEA.

VOI, DOCTORII, ȘTIȚI
SĂ DAȚI DOAR LEACURI PENTRU
TRUP, DEȘI DIN ORICE NENOROCIRE
CARE NE VINDE DE LA NATURĂ, CHIAZ
ȘI DIN BOALĂ ORI DIN MOARTE, NOI
AM PUTEA SĂ FACEM LEACURI
PENTRU SUFLET.

DAR SĂ MAI ÎNCERCĂM...
SĂ ÎNCERCĂM DE PILDĂ CU
PURGAȚIE, SĂ MAI LĂSĂM
SÂNGE...

NU! MOARTEA NE IA
PE TOTI PÂNĂ LA URMA... CÂȚI
MEȘTERI ÎN ARTA MEDICINEI
NU PUTREZESC ACUMA
SUB PĂMÂNT?

LA FEL CA DOCTORII, CE-ȘI ȚIN
CUTITUL LA-NDEMÂNĂ PENTRU
VREUN CAZ NEPREVĂZUT...

...EU ȚIN APROAPE
DOCTRINELE FILOZOFIEI,
GATA SĂ-MI URMEZ SOARTA CU
VOIE BUNĂ.